

פסקי הלכות ותשובות מפי מורינו הגאון הגדול רבי עמרם פריד שליט"א

דיני תפילת ערבית, ודיני מעבר לפני המתפלל

דין המאריך בברכות קר"ש בערבית

שאלה: אדם שאוחז לפני 'ואמונה כל זאת' והציבור מתחילים שמו"ע [או מפני שהאריך או מפני שאיחר]. האם ידלג ויתחיל שמו"ע וישלים אחרי שמו"ע או שימשיך להתפלל ואח"כ יתפלל שמו"ע.

תשובה: ימשיך להתפלל כדרכו.

מקור: לכאורה היה נראה שיפסיק להתפלל וידלג על 'ואמונה כל זאת' ויתפלל שמו"ע בציבור ואח"כ ישלים, וכמו שנפסק בסו"ר רלו שבמעריב תפילה בציבור קודם לסמיכת גאולה לתפילה, ואם אדם מגיע לבית הכנסת שהציבור אוחז בשמו"ע יתפלל איתם שמו"ע ואח"כ ישלים קר"ש וברכותיה, כיון שאחרת אי"ז נחשב תפילה בציבור גמורה (עי' ביה"ל סי' קט). וא"כ ה"ה בנ"ד יתפלל שמו"ע ואח"כ ישלים את ברכות הקריאת שמע החסרות, אך בשו"ת שלמת חיים (מהדו"ח סי' ריז) מבואר שלמעשה אין לעשות כן (עיי"ש).

ולמעשה כיון שכבר התחיל ברכות קר"ש, יסיים (וכן נראה מהמשנ"ב רלו סקי"א שהזכיר רק לדלג 'יראו עינינו'), ועי' עמק ברכה (עמ' ז).

דיני איסור ישיבה ומעבר מול המתפלל (או"ח סי' קב)

איסור ישיבה בתוך ארבע אמות של המתפלל (ברכות לא)

אסור לשבת בתוך ארבע אמות של מתפלל, בין מלפניו בין מצדדיו ובין מאחוריו. ב' טעמים נאמרו בדבר: א' - משום שהמתפלל מקבל עול מלכות שמים והיושב אינו מקבל (תרומת הדשן סי' ג, טור או"ח סי' קב). ב' - בגלל שהמקום שהמתפלל עומד עליו אדמת קודש הוא הואיל ושכינה כנגדו וצריך לנהוג כבוד במקום זה (שבלי הלקט סי' כה בשם רב האי גאון).

אסור לשבת תוך ד' אמות של הש"ץ בחזרת הש"ץ (משנ"ב סי' קכד סק"כ).

אסור לשבת מאחורי ד' אמות של אשה שמתפללת, אף בתפילת ערבית ומוסף.

ישיבה לפני המתפלל ממש (שיטת ספר אוהל מועד, מובא בב"י ובשו"ע שם)

טוב להחמיר שלא לשבת כנגד המתפלל אפילו כמלוא עיניו, מטעם שנראה כאילו המתפלל משתחוה לו.

ישיבה לזקן וחולה וחלש

זקן וחולה חלש [שחולשתם ידועה] מותר לו לשבת בתוך ארבע אמות, כי ניכר שאינו עושה כן משום שאינו רוצה לקבל עול מלכות שמים, ולא משום שאינו רוצה לכבד את האדמת קודש הסמוכה לתפילה.

וביום כיפור ביום נחשב כחולשה ידועה שהנצרך לזה מותר לשבת בתוך הארבע אמות.

"ויפגע במקום וילן שם..." (בראשית כח, יא), מכאן שיעקב תיקן תפילת ערבית (ברכות כו:).

תפילת מעריב וקריאת שמע לאחר חצות

שאלה: אדם שלא התפלל מעריב ועומד כעת לפני חצות הלילה: האם יתפלל מעריב לפני חצות ביחידות, או שיתפלל לאחר חצות במניין.

על הצד שעדיף להתפלל אחר חצות במנין, כיצד יעשה לעניין קריאת שמע:

האם יקרא קר"ש לפני חצות בלי ברכות, או שיקרא קר"ש בברכותיה עד שמו"ע, ואז ימתין ויתפלל שמו"ע עם הציבור אחר חצות.

תשובה: חייבים להקפיד להקדים להתפלל לפני חצות, ובמקרה שהתאחר ימתין לתפילה בציבור אף שהוא אחר חצות [ויקרא קריאת שמע] ויתפלל כדרכו לאחר חצות.

מקור: מבואר במשנ"ב (סי' מו סקל"א ול"ב, סי' נח סק"ה, סי' פט ס"ק כח ומ"ב, סי' רנ סק"א), וכן במג"א (סי' רנא סק"ו) שאם הולך לעבור זמן קריאת שמע אין אומרים לאדם שיקרא קריאת שמע עם ברכותיה ויתפלל ביחידות אלא יקרא קריאת שמע בלא ברכותיה, ואח"כ בתוך זמן תפילה יתפלל כדרכו.

עוד מצינו במשנ"ב (סי' פט שם) לענין תפילת ערבית, שאם אדם נמצא בדרך ומתקרב זמן חצות, ימתין עד בואו למקום ישוב ושם יקרא קריאת שמע ויתפלל ערבית.

ומבואר בדבריו שאף לא יקרא קריאת שמע לפני חצות, אלא ימתין לאחר חצות ויקרא קריאת שמע ויתפלל כדרכו, וצ"ן לשערי תשובה (סי' רלה סק"ג) שכתב שאם יש צורך בדבר יכול לקרוא קריאת שמע רק סמוך לעלות השחר.

ולפי"ז נראה שבמקרה שבשאלתנו, עליו להמתין ולקרוא קריאת שמע לאחר חצות בזמן שיהיה לו מנין להתפלל, או שיקרא קר"ש לפני חצות ואח"כ יתפלל כדרכו.

ואם רוצה לקרוא קריאת שמע לפני חצות [לפי האמור במשנ"ב (סי' מו וסי' נח הנ"ל)], יש לקרוא קריאת שמע ללא ברכות ואח"כ לאחר חצות יתפלל כדרכו קר"ש וברכותיה ושמו"ע בציבור.

וכן מצינו בסו"ר רלה ס"א שאם מתפלל מעריב מוקדם יתפלל את כל התפילה ואח"כ יקרא קריאת שמע, ולא אומרים שיתפלל רק שמו"ע ואח"כ שיגיע הזמן יקרא קריאת שמע בברכותיה, ומזה נראה שהוא הדין בנ"ד שיקרא קריאת שמע בלא ברכות, ואח"כ יתפלל כדרכו. אך יש לדחות כמו שנתבאר באזמרה לשמך גיליון 153, ו-154.

אך צ"ע מדברי השער הציון (סי' צ סקמ"א) שמבואר בדבריו שאם קורא קריאת שמע יש לקרוא קריאת שמע בברכותיה, ואף שזה ידחה תפילה בציבור, וצ"ב.

איסור לעבור מול המתפלל (ברכות כז)

אסור לעבור כנגד המתפלל מב' טעמים: א' - משום שגורם ביטול כוונת המתפלל (מג"א סי' קב סק"ו ומקורו הוא מדברי המרדכי). ב' - משום שהשכינה עומדת כנגדו ואין זה כבוד לשכינה להפסיק בין המתפלל לשכינה (חיי אדם כלל כו"ס"ג). האיסור לעבור מול המתפלל, הוא בתוך ארבע אמותיו [1.92 מ' / 2.32 מ'] לפניו.

יש אומרים שאף בצדדים שלפניו אסור לעבור, ולכתחילה יש לחוש לדעה זו, ובשעת הדחק יש להקל.

האמור שבשעת הדחק יש להקל הוא אף כשמאחוריו עומד מתפלל מותר לפסוע לצד [שבצד אין מאחוריו מתפלל].

כשעומד מצידי המתפלל, מעיקר הדין מותר לפסוע אבל לדעת הזוה"ק אסור, ונכון לכתחילה לחוש לזה.

יש לדון האם מותר לעבור לפני המתפלל במקרים הבאים: עוצם עיניו, מכסה את ראשו בטלית, מתפלל מתוך סידור.

לפי הטעם של כבוד השכינה, אסור. ולפי הטעם של ביטול כוונת המתפלל, יש לדון בזה. ולמעשה אף בכל אופנים אלו אסור לעבור לפני המתפלל, משום שלפעמים יכול אף בזה לבטל את כוונתו (ועי' א"א להגאון מבוטשאטש שמצדד קולות בזה).

אף אם לא כיון בברכת אבות, כיון שזה נחשב תפילה [וראיה לזה מסי' קא שמותר להמשיך בתפילתו, אף שאינו יוצא בה ידי חובה] אסור לעבור לפניו (ועיין אורחות חיים סי' קב וש"ת מעט מים סי' א' שמצדדים קולא בזמניו, שבלאו הכי לא מכוונים בתפילה, אך להאמור אין קולא בזה).

מחיצה עשרה מתירה ישיבה כנגד המתפלל, אך אינה מתירה לעבור מול המתפלל. אולם אם המחיצה גבוהה עד למעלה מראש המתפלל, מותר אף לעבור. ואם המחיצה עשויה זכוכית, לא מועיל אף אם היא למעלה מראשו (כה"ח סק"ב).

שאלה: אדם שמתפלל במעבר האם מותר לעבור נגדו. תשובה: יש אומרים שמותר לעבור.

מקור: כתב בשו"ת חינוך דחיי (סי' לט) שאדם שעומד ומתפלל במקום מעבר של רבים, כיון שאין לו רשות לעמוד שם, מותר לעבור לפניו מפני שמזיק את הרבים. ואפשר שאף אם בשעה שהתחיל להתפלל עדיין לא היה מעבר הרבים, אם אח"כ נעשה מקום הילוך למעבר הרבים מותר לעבור לפניו. והוכיח זאת מהמבואר בסנהדרין (מז): שקבר המזיק את הרבים מותר לפנותו, והכי נמי בנידון דידן. וכ"כ בדעת תורה למהרש"ם (סי' קב סעי' ד) שאם עמד להתפלל במקום שרבים עוברים, כגון באמצע ביהכ"נ, דמי לקבר המזיק את הרבים דמותר לפנותו ואינו תופס מקומו.

שאלה: אדם שמאריך בתפילתו וכבר נגמרה התפילה האם מותר לפסוע או לעבור לפניו.

תשובה: בצדדיו אפשר לעבור, וכן יכול לפסוע לצדדיו אף שהמתפלל עומד ממש מאחוריו, ומלפניו ממש יש לדון בזה.

מקור: בצדדיו אפשר, כיון שלדעת הא"ר האיסור לעבור הוא רק בתוך הארבע אמות נגד פניו, ואף שהמג"א חולק עליו בזה יש להקל.

ולפניו ממש - יש לדון בזה, שלפי הטעם שמפריע לכוונת המתפלל יש להסתפק האם איסור זה הוא רק בזמן התפילה, ויל"ע. ובפרט לפי הטעם שמפסיק בינו לשכינה, יותר יש להחמיר. וכן יש לדון האם אפשר להקל רק כשיש טעם אחד, ויל"ע בכ"ז.

אף באופנים הנ"ל שהתירו לחלש לשבת בתוך ארבע אמות, לכתחילה יש להחמיר שלא לשבת ממש מלפני המתפלל, אך אם אי אפשר לשבת במקום אחר מותר (עי' משנ"ב סק"י ושעה"צ סקי"ד).

באופנים הנ"ל שמותר לחולה לשבת בתוך ארבע אמות, אם אפשר יש לעסוק בתורה או לומר תהילים וכדו' (עי' כה"ח סקי"ג).

ישיבה לעוסק בתפילה ובתורה (היתר הגאונים)

אם עוסק בתפילה מותר לו לשבת, אף שמאחוריו יש מתפלל (תוס' ברכות לא בשם הגאונים, ושו"ע ס"א)

יש אומרים שאף באופן הנ"ל שעוסק בתפילה ההיתר לשבת הוא רק מהצדדים שלפניו או מאחוריו, אבל לא לפניו (כשיטת האוהל מועד הנ"ל שלפניו חמור טפי, מובא בב"י ובשו"ע ס"א), וטוב להחמיר כשיטה זו (משנ"ב שם סק"ט).

ההיתר הנ"ל הוא דוקא כשמוציא את התפילה בפה ולא בהרהור, ולכן כששומע חזרת הש"ץ אף שמקשיב לש"ץ בכל התפילה ונחשב כשומע כעונה, אין לשבת בתוך ד' אמות של המתפלל, אך המקילים בזה יש להם על מה לסמוך (תו"ח שם סק"א, וכה"ח סק"ט, ועי' פמ"ג משב"ז סי' קכד סק"ב).

אם סיים את התפילה ומאחוריו עומד אדם ומתפלל, כיון שאינו יכול לפסוע לאחוריו ילך לצדדין וישב שם ויאמר תחנון, ויחזור למקומו ויפסע ג' פסיעות [לאחר שהמתפלל מאחוריו סיים את תפילתו], ואם אינו יכול, כיון שכאמור טוב להחמיר שלא לשבת ממש לפני המתפלל אף אם עוסק בתפילה, יאמר את התחנון בעמידה (עי' משנ"ב סי' קלא סק"י, אזמרה לשמך גיליון 169).

אם לומד תורה בפיו [ולא בהרהור] **ויש בצדדיו מתפלל,** בשעת הדחק שאין לו מקום אחר לשבת, מותר לו לשבת שם (משנ"ב סקי"ו).

היתר 'בא בגבולו' (היתר הרא"ש)

כתב הטור בשם הרא"ש שיש היתר של "בא בגבולו", וכן פסק השו"ע (שם סע' ג).

אם ישב במקום שלא מיועד לתפילה ונעמד אדם מאחוריו להתפלל אינו צריך לקום, אך מידת חסידות לקום כי מכשיל בזה את האדם שעמד מאחוריו להתפלל.

יש אומרים שאם כבר קם, שוב אינו יכול לשבת (פרישה ס"ק ג)

יש אומרים שאם יושב לפני המתפלל ממש אין את ההיתר של בא בגבולו (עי' קיצור שו"ע סי' יח ס"כ, ובסידור דרך החיים דין שלא לישב בצד המתפלל ס"ג, ובמשנ"ב השמיט את זה).

בבית הכנסת או במניין קבוע המיועד לתפילה, צריך לקום אף אם התיישב קודם שהאדם שמאחוריו התחיל להתפלל (משנ"ב סקי"ג).

אם יושב ולומד בבית הכנסת ונעמד מאחוריו אדם להתפלל, אף שהוא מקום המיועד לתפילה, לא יחמיר לעמוד [וכ"ש רב שיושב עם תלמידים ולומדים אין צריך לעמוד ואפילו מידת חסידות ליכא] (משנ"ב סקי"ג).